

Riku Kauhanen & Olli Kleemola

Maanlunastukset Lounais-Suomen rannikolla vuosina 1945–1951

Talvi- ja jatkosodan seurauksena kotinsa menetti 420 000 suomalaista, joiden asuinpaikka oli sijainnut Karjalassa, Pohjois-Suomessa ja Neuvostoliitolle sotilastukikohdaksi vuokratun Porkkalan alueella. Karjalan myötä menetettiin myös 12% peltopinta-alasta. Evakoista yli puolet oli maataloudesta elantonsa saavia, joten korvaavien tilojen luominen oli välttämätöntä. Se edellytti maan luovuttamista ja lunastamista niin valtiolta, yrityksiltä, yhdistyksiltä, seurakunnilta kuin yksityishenkilöiltä.

Karjalaisten evakko- ja asuttamisvaiheista on tehty verrattain runsaasti tutkimusta, minkä lisäksi valtaosasta menetettyjen alueiden pitäjistä, kaupungeista ja kylistä on tehty historiallisia teoksia.¹ Siirtoväen sijoittumista ja sopeutumista on tutkittu lähinnä uudelle paikkakunnalle muuttaneiden evakuoitujen näkökulmasta. Pääosa evakotutkimuksesta perustuukin muistitietoon, toisin sanoen erilaisiin kyselyihin ja haastatteluihin.² Tällöin tutkimuksissa jää epäselväksi, miten tyypillisiä ja yleistettäviä muistelijoiden kokemukset ovat olleet. Maanlunastuksista huolehtivat keskeisesti maanlunastuslautakunnat, mutta niitä ei ole juuri tarkasteltu. Yleensä ne mainitaan muissa yhteyksissä lyhyesti, lähinnä mikäli työ-

kentely on epäonnistunut ja osaltaan hankaloittanut siirtoväen asemaa.³ Lautakunnat kuitenkin muodostivat keskeisen toimeenpano- ja valvontaelimen maanlunastustoiminnassa. Artikkelissämme tarkastelemme tapaustutkimuksen avulla maanlunastuslautakuntien toimintaa yleisesti. Joiltakin osin voidaan tehdä vertailua muualla toteutuneen siirtoväen sijoittumisen ja maanlunastustoiminnan suhteen.

Joissakin tutkimuksissa on huomioitu myös maanluovuttajien näkökulmaa, kun taas maanhankintalain toimeenpanoa viranomaisnäkökulmasta on käsitelty lähinnä asutusasiaa hallinnoineen Maatalousministeriön Asutusasianosaston (ASO) johdossa toimineiden muistelmissa.⁴ Paikallisten lautakuntien toimintaa käsitellään evakoita vastaanottaneiden pitäjien historioidissa vähän, ja silloinkin yleensä lopputuloksen eli paikalle sijoitetun väestön näkökulmasta ja asutuksen toteutumista tarkastellen: varsinaisia asuttamisvaiheita vuosina 1945–1948 ei juurikaan esitellä.⁵ Siitä, mitä tätä ennen tapahtui, eli millä toimenpiteillä ja periaatteilla uusi tila muodostettiin, on vain vähän käytäntöön perustuvaa tutkimusta. Väestön sijoittamisesta käyty keskustelu, kuten sanomalehtikirjoituksista tehty tutkimus,

1. Esim. Martti V. Hilska, *Koivistolaiset 1939*. Helsingin koivistolaiset ry. 1988; Erkki Kuujo, *Sortavalan kaupungin historia*. Sortavalaisten seura 1970; Marjatta Haltia, *Kaijala. Kylä Karjalassa Viipurin läänin Johanneksen pitäjässä*. Kaijala-kirjan toimituskunta 2000.

2. Esim. Leo Paukkunen, *Siirtokarjalaiset nyky-Suomessa*. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia A5 1989; Marja Naskila (toim.) *Rakentamisen aika. Asutus ja maanhankinta Maanhankintalain 40-vuotisjuhlakaisuuksien muistoksi*. Oy Länsi-Suomi; Pirkko Kanervo, Terhi Kivistö & Olli Kleemola (toim.) 2018. *Karjalani, Karjalani, maani ja maailmani. Kirjoituksia Karjalan menetyksestä ja muistamisesta, evakoiden asuttamisesta ja selviytymisestä*. Sigillum Oy; Heikki Waris & V. Jyrkilä, K. Raitasuo, J. Siipi. *Siirtoväen sopeutuminen. Tutkimus Suomen karjalaisen siirtoväen sosiaalisesta sopeutumisesta*. Yhteiskunnallisen korkeakoulun julkaisuja 4. 1952. Waris et al. käytti niin maansaajille kuin -luovuttajille lähetettyjä kyselyjä.

3. Esimerkkejä myöhemmin tässä artikkelissa.

4. Luovuttajista ks. esim. Raija Hotokka, *Siirtokarjalaisten ja kantasuomalaisten sopeutuminen sodan mukanaan tuomiin elinolosuhteisiin*. Lisensiaattitutkimus, Turun yliopisto, sosiologia. Lokakuu 2008. ASO:n johdossa olleista ks. esim. Veikko Vennamo & P. O. Väisänen, *Jälleenrakennuksen ihme. Suomi nousi aallonpohjasta*. Gummerus 1988; Johannes Virolainen, *Karjalaiset Suomen kohtaloissa*. Otava. Toinen painos 1988.

5. Esim. Lennart Saari & Eeva Matinelli, Marja Kalske. *Rymätylän Historia II.1*. Painotalo Gillot Oy 2000, 157–165, 205–206.

keskittyy etupäässä mielipiteisiin ja asenteisiin, ei käytännön viranomaistyöhön.⁶

Tässä artikkelissa käsittelemme 50. maanlunastuslautakuntaa (50. MLL) joka oli maanhankintalain (MHL) toimeenpanijana Varsinais-Suomen ruotsin- ja kaksikielisillä alueilla eli saaristossa, jonne maakunnan ruotsia puhuva väestö on keskittynyt.⁷ Kyseinen maanlunastuslautakunta on yksittäisenä tutkimuskohteena ja tapaustutkimuksena erinomainen ja monipuolinen esimerkki, sillä sen alueella oli asutettavana kaikkia maanhankintalain perusteella maahan oikeutettuja, kuten suomenkielistä siirtoväkeä, ruotsin- ja suomenkielisiä rintamamiehiä sekä tiloilta vapautuvia muonamiehiä ja vuokratilajelijöitä. Lautakunnan toiminta-alueella oli myös suuri merkitys muodostettaessa kalastustiloja menetettyjen alueiden kalastajille.

Alueen maantieteellisestä ja väestöllisestä monipuolisuudesta kumpuaa monia tutkimuskysymyksiä. Mitä huomioitiin maata suomenkielisille siirtoväelle lunastettaessa? Miten päätöksenteko maanlunastuksista toimi hajanaisen, kaksikielisen saariston kyseessä ollessa, ja miten paikalliset erityispiirteet vaikuttivat päätöksiin? Kysymys siitä, miten maanlunastuspäätöksiä käytännössä tehtiin ja arvioitiin, nostaa esille viranomaistoiminnan, maanhankintalain käytännön toteutuksen lain kirjaimen ja hengen mukaan sekä yksittäiset ratkaisut, joiden perusteella maata tarvitsevan tarve tyydytettiin osoittamalla tälle alue maata omistavalta.

Sivuumme vuonna 1945 säädetyn maanhankintalain 92 pykälää eli ”kielipykälää”, joka rajoitti ruotsin- ja kaksikielisiin kuntiin sijoitetun suomenkielisen siirtoväen määrää, mutta se ei ole tarkastelun lähtökohta tai ydin. Varsinaiseen paikalliseen maanlunastustoimintaan tämä pykälä vaikutti vain vähän, sillä käytännössä se asetti

ylhäältä käsin eli Asutusasiainosaston määräyksestä ylärajan kuntiin sijoitettavien suomenkielisten määrälle,⁸ eivätkä maanlunastuslautakunnat voineet suoraan vaikuttaa määriin.

Artikkeli keskittyy vuosiin 1945–1948 eli aikaan maanlunastuslautakuntien perustamisesta ja toiminnan alkamisesta asuttamisen hiljentymisvaiheeseen. Tarkastelemme myös lyhyesti joitakin tapauksia vuosilta 1949–1951, jolloin maanlunastustoiminta oli jo hiljentynyt ja lautakunnan toiminta päättymässä. Kokonaiskuvaa eli alueille jääneen siirtoväen kokonaismäärää ei tässä yhteydessä esitetä, sillä hallintasopimukset, joilla hankittu tila aluksi päätyi maansaajalle, päättyivät usein vasta tarkasteluajanjakson jälkeen, jolloin ratkesi, ostiko maansaaja saamansa ja kunnostamansa tilan, vai luopuiko hän siitä ja muutti pois, jolloin sijoittuminen oli lopullista.⁹

Keskeisiä lähteitä ovat maanlunastuslautakuntien pöytäkirjat ja kirjeenvaihto. Vertailun vuoksi on myös tarkasteltu Asukkaanottolautakuntien ja Turun Tarkastusoikeuden asiakirjoja. Maanlunastuslautakunnan asiakirjavaihto koostuu muun muassa erilaisista ilmoituksista, vastauksista tiedusteluihin, raporteista ja kuiteista. Juokseva pöytäkirja kattaa maanlunastuslautakunnan toiminnan alusta loppuun, mutta monin paikoin niukkasanaisesti. Lisäksi pöytäkirjaa pidettiin yleensä ainoastaan kokouksista. Paikallisten viranomaisten ja toimeenpanijoiden arkistot ja asiakirjat ovat siirtoväkitutkimuksessa yllättävän vähän hyödynnetty aineisto.

Maanhankintalaki ja maanlunastuslautakuntien toiminta

Jatkosodan jälkeen säädetty maanhankintalaki perustui aikaisempaan, talvisodan evakkoja varten vuonna 1940 säädettyyn pika-asutuslakiin, joka taas perustui vuoden 1936 asutuslakiin.¹⁰

6. Esim. Keijo Kulha, *Karjalaisen siirtoväen asuttamisesta käyty julkinen keskustelu vuosina 1944–1948*. Gummerus 1969.

7. Toinen, läntisissä ruotsinkielisissä saaristokunnissa toiminut 49. maanlunastuslautakunta liitettiin maaliskuussa 1947 vain parin vuoden toiminnan jälkeen 50. maanlunastuslautakuntaan, joten sen toimintaa käsitellään vähäisemmässä määrin. 49. Maanlunastuslautakunta perustettiin uudelleen elokuussa 1948. Maanlunastustoiminnan alkuvaiheessa Niö ja Houtskari kuuluivat 38. maanlunastuslautakuntaan 1945–1946, mistä ne siirrettiin 49. maanlunastuslautakuntaan.

8. ks. Kansallisarkisto, Hämeenlinnan toimipiste. Maa- ja metsätalousministeriön asutusasiainosaston arkisto. Hkc:4. Asutustoiminta ja maan jälleenrakennus (1945–1956). Siirtoväen sijoittaminen ruotsinkielisiin ja kaksikielisiin kuntiin & koltalappalaiset (1945–54).

9. Mikäli maansaaja halusi pitää tilan ja oli noudattanut hallintasopimuksen ehtoja, tehtiin hallintasopimuksen jälkeen varsinainen myyntisopimus, jolla tila lopullisesti siirtyi saajan hallintaan. Myyntisopimuksia löytyy niin hallintasopimusten yhteydestä kuin erillisinä kortistoina.

10. Hietanen, Silvo. 1983. Siirtoväen sijoittaminen ja sijoittuminen. Teoksessa *Karjala 4. Karjalan vaiheet*. Arvo A. Karisto Oy, Hämeenlinna, 276.

Keväällä vuonna 1945 hyväksytty maanhankintalaki oli muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta kopio pika-asutuslaista.¹¹ Maanhankintalaki erosi pika-asutuslaista siinä, että uusi laki kattoi myös rintamamiehet, sotalesket, sotainvalidit ja muut maan tarpeessa olevat, kuten muonamiehet, vuokraviljelijät ja lain vuoksi maata luovuttaneilta tiloilta vapautuvat maatyöläiset, kuten ne muonamiehet, joiden palkkaamiseen pienentyneillä tiloilla ei enää ollut varaa. Maan käyttöä rintamamiesten hyväksi oli pohdittu jo vuonna 1943, jolloin tiloja suunniteltiin annettavaksi valatusta Itä-Karjalasta. Koska maanhankintalain tarkoitus oli perustaa elinkelpoisia tiloja, sisältyi siihen myös mahdollisuus lisämaan hankkimiseen pientiloille.¹²

Maanluovuttajat jaettiin laissa ensi- ja toissijaisiin luovuttajiin. Keskeinen kysymys lakia laadittaessa oli, otetaanko maantarvitsijoiden asuttamiseen maata ensisijaisesti valtiolta vai valmiina peltona tai maatalouskelpoisena maana suoraan viljelijöiltä. Lain lopullisen tulkinnan mukaan ensisijaisia luovuttajia olivat valtio, rappiotilat, tilakeinottelijat, yhtiöt, seurakunnat, kunnat, säätiöt ja muut yhteisöt sekä harrastelijaviljelijät, siis ryhmittymät, joille maatalous ei ollut ensisijainen elinkeino. Toissijaisia luovuttajia taas olivat varsinaiset maanviljelijät. Hakijoiden maantarve pyrittiin tyydyttämään muodostamalla tiloja ja tontteja ensisijaisesti muusta kuin yksityishenkilöiden, maanviljelijöiden, olemassa olevista tiloista otetulla maalla, mutta monin paikoin jouduttiin turvautumaan maanhankintalain nojalla pakkolunastuksiin tai vapaaehtoisein kauppoihin maanomistajalta suoraan ostajalle.¹³

Maanhankintalain tavoitteena oli, että evakuidulle väestölle osoitettaisiin suurin piirtein samankaltainen tila kuin menetetyllä alueella. Lain mukaan siirtoväelle tuli perustaa viljelys-tiloja, asuntoviljelys-tiloja, asuntotiloja, kalastus-tiloja tai asuntotontteja. Viljelys-tilat olivat suurimpia, 6–15 peltohehtaarin kokoisia tiloja, jotka

tasasivat ainakin 75% omistajan elannosta. Asuntoviljelys-tilat olivat pienempiä, maksimissaan 6 hehtaarin tiloja, joilla oli mahdollista harjoittaa voimaperäistä maanviljelyä, kuten puutarhaviljelyä. Asuntotilat olivat tätäkin pienempiä, maksimissaan 2 hehtaarin tiloja, jotka tarjosivat mahdollisuuden kotitarveviljelyyn ja kahden lehmän laiduntamiseen. Kalastustila oli samanlainen kuin asuntotila, mutta siihen erotettiin vesi-alueita kalastamiselle. Asunto- ja kalastustilojen pääasiallinen elanto tuli siis tilan ulkopuolisista ansioista.¹⁴ Asuntotontit olivat lähinnä taajamiin liittyviä ratkaisuja asuntorakennuksille. Tiloihin kuului myös metsää, josta piti riittää puuta ainakin omaan käyttöön, usein myös myyntiin. Pääosa viljelys-tiloista ja asuntoviljelys-tiloista annettiin siirtoväelle, kun taas perheelliset rintamasotilaat saivat etupäässä asuntotiloja ja asuntotontteja.¹⁵

Varsinais-Suomen ruotsinkielinen väestö oli keskittynyt etenkin alueen saaristoon. Saaristolla taas oli evakoiden sijoittamissuunnitelmassa suuri merkitys merellisistä elinkeinoista, kuten kalastuksesta ja laivanrakennuksesta elantonsa saaneelle menetettyjen alueiden väestölle, käytännössä siis koivistolaisille¹⁶ ja Suomenlahden ulkosaaristosta kotoisin oleville. Etenkin kalastukseen sopivia alueita oli vaikea löytää Suomen rannikolta. Kalastus oli myös kausiluontoista, joten sivutöiden merkitys oli suuri. Tästä syystä merellisistä elinkeinoista elantonsa saaville oli luotava omat erilliset ratkaisut, joissa piti huomioida suuri määrä eri tekijöitä: kielisuhteet, riittävä vesialue sekä metsä- pelto- ja laidunalueet. Yksi- ja kaksikielisten kuntien sekä Porkkalan maataloussiirtoväen sijoitussuunnitelmat valmistuivat 21.2.1946 ja suomenkielistä kalastajaväestöä varten vahvistettiin oma sijoitussuunnitelma myöhemmin, vasta 30.8.1946.¹⁷

Varsinais-Suomen ruotsin- ja kaksikielisille alueille tullut siirtoväki oli pääasiassa kolmelta alueelta: Koivistolta, Muolaasta sekä Säkkijärveltä. Lisäksi muistakin kunnista oli muutamia

11. Hietanen 1983, 278.

12. Hietanen 1983, 276; Maatalousministeriön asutusasiainosasto, *Maanhankintalaki ja siihen liittyvä lainsäädäntö sekä sen toimeenpano-ohjeita*. Maatalousministeriön Asutusasiainosaston julkaisuja N:o 7. Valtioneuvoston kirjapaino 1945, 19–28.

13. Kanervo 2018, 129.

14. Hietanen 1983, 281–283.

15. Hietanen 1983, 288.

16. ks. Leena Rossi, *Koivistolaiset evakossa 1939–1949*. Koivisto-Säätiö 2006, 257–268.

17. Naskila 1984, 61.

ÅBO UNDERRÄTTELSE		
TILL SALU	KUNGORELSE	AD
Evakuerade och Frontmän	En kartografbefattning vid Åbo stads mättningskontor	BORRINDE
Otobygda Marthanas benämnda ägandet i Tjeda by av Kimito socken, 20 ha, 5,1 odlat, en stor god lada förenat, pris 225,000.— Jordägarna Fastighetsbyrå Vestadsträsköväg HENRIK W. RAMSAY, Norra Kajen 10, Helsingfors, tel. 60 110. (TA14834)8000	skulle härmed ledig att sökas av personer med vana vid stadsmättnings- och -utskänningar medför till Åbo stads fastighets- och byggnadsnämnd skilda skriftliga ansökningar, vilka skola vara inlämnade till nämndens kansli, Helsingfors 41, senast den 21 september d. 1945.	J. AALTO, Åbo, 8 Åbo torkbinder. Å G. W. WILSON Åbo

evakkoja, mutta heidän lukumääränsä oli käytännössä merkityksetön. Muolaan väestö oli "vanhaa siirtoväkeä" eli talvisodan jälkeen alueelle tullutta, etenkin venäjänkielistä väestöä. Muolaan neljästä venäjänkielisestä kylästä. Koivistolaiset olivat peräisin Koiviston kauppalaista, saarelta sekä maalaiskunnasta. Koivistolaiset olivat etupäässä saaristosta kalastustiloja hakevia ja alueelle pysyvästi maanhankintalain turvin jäävää väestöä. Sakkijärveläiset olivat jatkosodan alla suurhyökkäyksen aikana kesällä vuonna 1944 kuntiin evakuoitua väestöä, joiden määrä oli suurimmillaan viranomaisten raporttien mukaan heinä-elokuussa vuonna 1944.

Sakkijärveläiset alkoivat siirtyä vuoden 1944 lopulla muille alueille ja määrä väheni nopeasti: esimerkiksi Vestanfjärdissä oli elokuussa peräti 520 evakuoitua, kaikki sakkijärveläisiä, ja vanhaa siirtoväkeä oli vain 12 Hangon evakkoa. Tasoitus-siirtojen myötä sakkijärveläisten määrä putosi lokakuussa 207 henkeen. Viimeisen poliisiviranomaisten laatiman luettelon perusteella kunnassa oli kesäkuussa vuonna 1949 enää 48 siirtoväkeen kuulunutta.¹⁸ Onkin tärkeää erottaa toisistaan vuoden 1944 evakkoon lähteneet ja myöhemmin maanhankintalain toteuttamisen aikana sijoitettu väestö. Vuoden 1944 lopun aikana tehdyillä tasoitussiirroilla ei ollut mitään tekemistä kielisuhteiden kanssa, vaan sillä pyrittiin tasoittamaan rasitusta. Pienet ruotsin- ja kaksikieliset kunnat olivat yksinkertaisesti vastaanottaneet väkeä yli majoituskapasiteetin, minkä lisäksi kunnissa oli satoja pommituksia kaupungeista paenneita.

■ Kemiöstä tarjottiin lehti-ilmoituksilla hyvin nopeasti maanhankintalain tultua voimaan tonttimaata myyntiin rintamamiehille ja siirtoväelle vuonna 1945. *Åbo Underrättelser* 19.7.1945.

Maanhankintalakia toteuttaviin toimielimiin kuului ylimpänä maatalousministeriö, jonka neuvoa-antavana elimenä toimi maalauskunta. Maatalousministeriössä asutustoimintaa johti Asutusasiainosasto. Asutustoiminnan paikallisia toimielimiä olivat maanlunastus- ja asukkaanoittolautakunnat, tarkastusoikeudet ja asutuslautakunnat sekä lain toimeenpanon tarkastajat.¹⁹ Maanlunastus- ja asukkaanoittolautakunnilla oli sama toimialue. Yksinkertaisesti määriteltynä maanlunastuslautakunta perusti tarvittavat tilat, tontit sekä alueet ja asukkaanoittolautakunta osoitti niille asukkaat pohtimalla hakijan tilantarvetta periaatepäätöksellä ja osoittamalla nimeämispäätöksellä tälle tilan.²⁰

Maanlunastuslautakuntien keskeisenä tehtävänä oli siis selvittää, kuinka paljon sen alueelta saattoi saada maata ensi- ja toissijaisilta luovuttajilta. Arvioista laadittiin luettelot, jotka lähetettiin Asutusasiainosastolle. ASO vahvisti, kuinka paljon tiloja piti perustaa, ja tämän mukaan maanlunastuslautakunta teki paikallisen perustamistoimituksen. Toimituksen yhteydessä pidettiin katselmus, jossa alueelle tehtiin asutussuunnitelma ja määrättiin mahdollisia parannustoimia. Tämän jälkeen maan omistajilla oli mahdollisuus myydä tila vapaaehtoisilla kaupoilla asutettaville

18. Kansallisarkiston Turun toimipiste (TMA). Turun ja Porin lääninhallituksen yhteisarkisto. III Hc:20 Poliisipäälliköiden ilmoitukset siirtoväen lukumäärästä 1944–1944; III Hc:21 Poliisipäälliköiden ilmoitukset siirtoväen lukumäärästä 1944–1944; III Bp:15. Luettelot siirtoväen lukumäärästä Turun ja Porin läänissä 1948–1949.

19. Heinämies 1945, 25.

20. Naskila 1984, 51.

tai valtiolle. Jollei näin tapahtunut, lautakunta teki tilasta pakkolunastuspäätöksen valtiolle.²¹ Yleensä uudesta tilasta laadittiin aluksi viideksi vuodeksi hallintasopimus, joka sisälsi työ- ja muut mahdolliset velvoitteet eli käytännössä tilan raivaamisen ja rakentamisen. Tämän jälkeen maansaaja sai lunastaa kiinteistön omakseen, ellei hallintasopimusta tarvinnut jatkaa.²² Maa-alueiden käytön lisäksi lautakunnat antoivat määräyksiä myös metsän, laidunalueiden ja vesialueiden käytöstä, rakennuspuiden luovuttamisesta rakennustöihin ja maanottoaikoista teiden rakentamiseen.

Maanlunastustoiminnan alkaessa vuonna 1945 toiminnassa oli 145 lautakuntaa. Vuoteen 1950 tultaessa niiden määrä oli pudonnut 69:ään.²³ Yhden lautakunnan toiminta-alueeseen kuului yleensä useampi kunta. Varsinais-Suomen kymmenessä ruotsin- tai kaksikielisissä kunnassa toimivat 49. ja 50. maanlunastuslautakunnat. Edellisen eli 49. maanlunastuslautakunnan alaisuudessa – sen toimiessa itsenäisenä – olivat Iniön, Houtskarın, Korppoon, Nauvon ja Paraisten kunnat. Tässä artikkelissa käsiteltävän 50. maanlunastuslautakunnan alaisuuteen kuuluivat aluksi Dragsfjärdin, Kemiön, Hiittisen, Särkisalon²⁴ ja Västanfjärdin kunnat.²⁵ 50. maanlunastuslautakunta aloitti toimintansa 12.7.1945 ensimmäisessä kokouksessaan Kemiön kirkonkylässä niin sanotussa kunnantalossa, jolloin läsnä olivat insinööri E. J. Lerbacka, agronomi U. Heiskanen, N.N. Böök ja jäsenenä J. O. Söderblom.²⁶ Lautakunnan toiminta päättyi marraskuussa vuonna 1951, jolloin sen irtaimisto ja asiakirjat siirrettiin pääasiassa 48. maanlunastuslautakunnalle. Lautakunnan

toimihenkilöt olivat eronneet sen palveluksesta jo kevään aikana.²⁷

Toiminta ei ollut alueellisesti yhtenäistä, sillä vuoden 1947 alussa ASO kaavaili 49. maanlunastuslautakunnan lakkauttamista ja sen alaisten kuntien yhdistämistä 50. maanlunastuslautakuntaan. Lakkauttamista vastustettiin jyrkästi 50. maanlunastuslautakunnassa, sillä se olisi heikentänyt lautakunnan toimintamahdollisuuksia huomattavasti ja pakottanut jäsenet kerran vuodessa tai useamminkin muuttamaan Kemiöstä Paraisille ja takaisin. Ratkaisu olisi ollut heidän mielestään kallis ja tehoton sekä olisi syönyt jäsenten tärkeää kenttätöaika – ja olisi lisäksi ollut lautakunnan jäsenille henkilökohtaisesti hyvin raskas.²⁸ Lautakunnat kuitenkin yhdistettiin maaliskuussa vuonna 1947²⁹ ja samalla kaikki Varsinais-Suomen ruotsin- tai kaksikieliset kunnat tulivat saman lautakunnan alaisuuteen. Joulukuussa 1947 lautakunta totesikin, että sillä oli ”jäljellä enemmän työtä”. Työmäärä sekä työskentelyalue olivat suuret luovutusvelvollisuusmäärän vuoksi. Lautakunnalla oli oltava toimistot sekä asunnot henkilökunnalleen Paraisilla, Kemiössä ja Västanfjärdissä ja lautakunnassa pelättiin pätevien henkilöiden, kuten harvinaisen tehokkaaksi ja pystyväksi mainitun teknillisen apulaisen metsäteknikko P. Törnrothin, eroavan palveluksesta liian suuren työmäärän vuoksi. Maanhankinnan tarkastustoimistolle osoitetun kirjeen päätteeksi toivottiin 49. maanlunastuslautakuntaa uudelleenperustettavaksi.³⁰ Vielä 14.6.1948 maanlunastuslautakunta totesi työsuunnitelmassaan loppukesälle työskentelyn määrältään ja laadultaan alentuneeksi sekä työskentelyn liian rasitta-

21. Arkistojen portti. Maanhankintalain toimeenpano. http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Maanhankintalain_toimeenpano (19.5.2019)

22. Pirjo Markkola (toim.) *Suomen maatalouden historia. 3. Suurten muutosten aika. jälleenrakennuskaudesta EU-Suomeen.* Suomalaisen kirjallisuuden seura 2004, 64–65.

23. Maatalousministeriön Asutusasiainosasto. *Suomen Virallinen Tilasto. Asutustilasto XXX B. C. 1. Asutustoiminta 1948–1950.* Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1953, 21.

24. Särkisalo oli vuonna 1940 kaksikielinen kunta ruotsin ollessa poikkeuksellisesti vähemmistön (28,8, % kunnan väestöstä) kieli.

25. Arkistojen portti. Kartta maanlunastuslautakunnista ja maanviljelysseurojen alueista vuonna 1945 <http://wiki.narc.fi/portti/images/7/79/Maanlunastuslautakunnat.jpg> (10.4.2019).

26. TMA. 50. MLL. Ca:1. Löpande protokoll 1945–1951. 12.7.1945. §1.

27. TMA. 50. MLL. Ha:7. Pöytäkirjojen liitteet 1951. 21.11.1951. 50. maanlunastuslautakunnan kalustoa koskeva palautus- ja luovutusluettelo; 6.2.1952. Kd n:o 8446. Luovutuspyöytäkirja.

28. Turun Maakunta-arkisto (TMA). Jordinsömningsnämndens nr 50 arkiv (50. MLL:n arkisto. Da:3 Lähetetyt kirjeet 1947. 12.2.1947. Kirje n:o 2227a Maatalousministeriön asutusasiainosastolle.

29. TMA. 50. MLL. Ca:1. Löpande protokoll 1945–1951. 31.3.1947. §322.

30. TMA. 50 MLL. Da:3 Lähetetyt kirjeet 1947. 5.12.1947. Kirje n:o 3458 Varsinais-Suomen maanhankinnan Tarkastustoimistolle.

vaksi alueen laajuuden vuoksi.³¹ Lakkautettu 49. maanlunastuslautakunta perustettiin uudelleen elokuussa 1948 ja se kattoi taas Houtskärin, Iniön, Korppoon, Nauvon ja Paraisten kunnat.³²

Maanlunastuslautakunnissa oli niin maansaajien kuin -luovuttajien edustajia.³³ 50. maanlunastuslautakunnan puheenjohtajana toimi koko sen olemassaolon aikana maanmittausinsinööri Erik J. Lerbacka, joka oli itsekin maanluovuttaja. Kenttätöitä tekivät teknilliset jäsenet ja lautakunnan jäsenet, joiden lisäksi palveluksessa oli myös toimistoapulaisia. Ruotsin- ja kaksikielisillä alueilla korostui käsittelykielten vuoksi ruotsi, joten esimerkiksi 50. maanlunastuslautakunta toivoi kirjeessään 9.7.1945 ”pystyvän ruotsinkielisen paikkakuntalaisen” määräämistä maansaajia edustavaksi jäseneksi aiemman särkisalolaisen suomenkielisen jäsenen tilalle.³⁴ Samoin 49. maanlunastuslautakunta huomautti 15.6.1945 Maatalousseurojen Keskusliiton nimittämästä

■ Yksi Skinnarvikiin (nyk. Kemiönsaarta) tulleiden karjalaisperheiden 1940-luvulla rakentamista taloista. Alueen maanhankintalain nojalla perustetut tilat katosivat, kun maat pakkolunastettiin osaksi Dragsfjärdin varuskuntaa. Kuva: Evakot Suomen ruotsinkielisillä alueilla -hankkeen arkisto

henkilöstä, sillä tämä ”ilmeisesti ei hallinnut ruotsin kieltä”, ja tilalle ehdotettiin ruotsin kieltä taitava henkilö ”mielummin sellainen, jolla myös on kalastusasiain tuntemusta”. Seuraavassa kirjeen kohdassa toivotaan, että henkilö olisi paraislainen, koska 49. maanlunastuslautakunta toimi kyseisessä kunnassa. Vaihtoehtona oli määrätä erikseen kuhunkin kuntaan (Parainen, Nauvo, Korppoo) jäseneksi paikkakunnalla asuva henkilö.³⁵ Valtaosassa lautakuntien asiakirjoja on käsittelykielenä suomi, koska asiakirjat on laadittu Varsinais-Suomen viranomaisten tai ASO:n käyttöön: ruotsia on käytetty lähinnä suorassa

31. TMA. 50 MLL. Da:4 Lähetetyt kirjeet 1948. 50. maanlunastuslautakunnan työsuunnitelma ajalle 1/7 - 30/9 1948.

32. TMA. 50. MLL. Ca:1. Löpande protokoll 1945-1951. 1.8.1948. §488.

33. Hietanen 1983, 286.

34. TMA. 50 MLL. Da: 1. Lähetetyt kirjeet 1945. 9.7.1945. Ehdotus maansaajia edust. jäsenen vaihtaminen 50 maanlunastuslautakuntaan Maatalousseurojen Keskusliitolle.

35. TMA. Jordinlösningsnämndens nr 49 arkiv. Ff:1 Brevväxling med diverse anstalter och privatpersoner (1945-1951). 15.6.1945. Kirje 9 Maatalousseurojen Keskusliitolle.

kirjeenvaihdossa paikallisten kanssa. Kuulutukset sanomalehtiin lähetettiin sekä ruotsin että suomen kielellä.

Maanlunastuskuntien toiminta pyrki mahdollisimman suureen tarkkuuteen maanmittausasioissa. 50. maanlunastuslautakunnan kirjeenvaihdossa on runsaasti toiveita karttamateriaalin ja ilmakuvien saamisesta lautakuntien käyttöön. Usein ilmoitetut maa-alueiden laskelmat ja niitä esittävät kartat todettiin epätarkoiksi. Samoin aineistoon kuuluu ASO:lle osoitettuja matkalaskuja ja toiveita moottoriajoneuvojen sekä polttoaineen saamisesta lautakunnan käyttöön. Lautakuntien jäsenet joutuivat luonnollisesti tämännästä kentälle tutustumaan paikan päällä mahdollisesti lunastettavaan maa-alueeseen, ja etenkin Varsinais-Suomen saaristossa osa alueista oli todella ”teillä tietämättömillä”. Esimerkiksi 13.9.1946 50. maanlunastuslautakunta kirjoitti auton vuokraamisen puolesta ASO:lle:

Se seikka, että MLL:lla on käytettävissään yksinomaan sen omaa tarvetta varten varattu sopiva auto, tekee kenttätöiden järjestelyn yksinkertaiseksi ja jouduttaa työtä huomattavasti, halvemmalla MLL. ei ole onnistunut saamaan k. o. autoa eikä toista autoa ole tarjolla. Vuokra-autoilijat eivät tule kuin pääteille ja niiden saanti on epävarma. Kun lautakunnan yöpymis- ja lämpimän ruuan saantimahdollisuudet kenttätyöpaikoilla ovat miltei olemattomat, joutuvat sen jäsenet usein matkustamaan yöksi asunnoilleen. [...]

Pelkästään heinäkuussa vuonna 1946 lautakunta ajoi autolla 25 edestakaista matkaa noin 1023 kilometrin edestä.³⁶ Hankalien kulkuyhteyksien suhteen on huomattava, että maanlunastuslautakuntien velvollisuuksiin kuului myös uusien maanteiden määrittäminen alueille. Sodan jälkeen saariston infrastruktuurin kehittäminen oli yksi Varsinais-Suomen polttavimpia kysymyksiä. Moni alue saikin tiensä paikalle muuttaneen siirtoväen ansiosta tavallista edullisemmin ja kylät rakensivat ne yhteistyössä.³⁷

Maanlunastustoimintaan liittyvä kenttä- ja toimistotyö ei ollut itsestään selvää eikä aina onnistunutta. Esimerkiksi Kymenlaaksoon Pyhtäälle muodostettujen kalastustilojen kanssa esiintyi useita, pääasiassa paikallisesta maanlunastuslautakunnasta johtuvia ongelmia, jotka kestivät yli vuosikymmenen. Asiaa on käsitelty yleensä hyvin poleemiseen sävyyn. Veikko Vennamo on muistellut näihin liittyviä sotkuja teoksessaan *Jälleenrakennuksen ihme* (1988). Pyhtäälle syntyi maanhankintalain perusteella 33 kalastustilaa, joista 13 sijaitsi Munapirtin saarella. Paikallinen maanlunastuslautakunta edellytti, että vesialueet olivat seudulla jakamattomia ja osoitti sen mukaisesti kalastustiloille kalastusalueet. Kun kalastajat ryhtyivät kalastamaan vesialueilla, selvisi, ettei heillä ollutkaan oikeutta vesiin. Sekaannus johtui maarekisterin merkintöjen puutteellisuudesta ja siitä, että läänien raja oli merkitty väärin vesialueiden osalta. Maanlunastuslautakunta joutui ottamaan kalastustilojen vesialueet uudelleenkäsiteltäväksi, minkä vuoksi kalastustoimintaa ei voitu harjoittaa pitkään aikaan. Kaiken kukkuraksi kalastajille osoitetut vesialueet olivat sodassa kalastajien menettämiä pienempiä ja matalavetisiä, joten pyyntivälineet olivat sopimattomia näillä alueilla käytettäväksi. Kalastajien sotkun vuoksi kokemat taloudelliset tappiot jäivät suuriksi ja maatalousministeriö asetti vuonna 1956 toimikunnan tutkimaan asiaa. Se esitti rahakorvausta kalastajille.³⁸ *Helsingin Sanomat* uutisoi kalastajien ahdingosta 19.6.1958 värikäästi: ”Pyhtään siirtolaiskalastajia petetty nyt kymmenen vuotta – Halukkaitten saatava luopua kalastustiloistaan viipymättä, sanoo eduskunnan oikeusasiamies”. Syyksi kalastajien sijoittamiselle Pyhtäälle lehti mainitsi kielipykälän ja kertoi, että tilat muodostettiin, vaikka vesirekisterin mukaan ne oli jaettu kyläläisten kesken jo vuosisadan vaihteessa. Asia oli ilmeisesti hyvin tunnettu Pyhtäällä, mutta maanlunastuslautakunta oli laiminlyönyt vesirekisteriotteiden tarkastamisen eikä maanluovuttajien edustaja lautakunnassa maininnut asiasta. Alueita oli vielä osoitettu saastuneilta alueilta, joiden johdosta Stockforsin

36. TMA. 50 MLL. Da:4 Lähetetyt kirjeet 1946. 13.9.1946. Kirje n:o 1778 ASO:n hankintajaostolle auton vuokrasopimuksesta. 37. ks. esim. Museoviraston Kansatieteellinen Arkisto. 1982. 29. Kansanperinteen keruukilpailu asutustoiminnasta. Vastaus 214, Dragsfjärd.

38. Vennamo & Väisänen 1988, 232–233.

tehdas oli vuodesta 1938 asti maksanut korvausta paikallisille. Kalastajat eivät myöskään saaneet käyttää satamaksi saamaansa rantaa, koska vesialue sen ulkopuolella oli yksityisomistuksessa. Helsingin Sanomien mukaan virkamiestyöskentely asian suhteen oli tehotonta ja ASO painosti kalastajia käymään kauppaa tiloista, vaikka kalastajat halusivat luopua niistä. Kalastajat halusivat ennen luopumissopimuksen allekirjoittamista saada arvion omistamiensa rakennusten arvosta, mutta ASO ei tähän arviointiin suostunut.³⁹ Pyhtään siirtolaiskalastajien tapaus on hyvä esimerkki epäonnistuneesta maanlunastuslautakunnan toiminnasta. Tilannetta pahensi pitkittynyt ja ilmeisen tehoton virkamies- ja eduskuntakäsittely. 50. maanlunastuslautakunnan alueella näiltä ongelmilta on nähtävästi vältytty. Kirjeenvaihdon perusteella maanlunastuslautakunnan tilaamien asiakirjojen ja karttojen määrän osalta voidaan todeta, etteivät lautakunnan edustajat alueen hankaluudesta huolimatta laiminlyöneet perustavaa laatua olevia toimistotöitä.

Maanlunastuslautakunta kokousti epäsäännöllisesti: toisinaan kokouksia järjestettiin vain yksi kuukaudessa, välistä niitä saattoi olla useita kertoja ja muutaman päivän välein. Samoin kokouksissa käsiteltävien asioiden määrä ja laatu vaihteli suuresti.⁴⁰ Lunastustoiminnan alkupuolella 20.10.1945 Kemiön kunnallistalolla järjestetty lyhyt kokous kertoo hyvin toiminnasta. Aluksi kirjattiin kokoukseen osallistuvat ja todettiin kokouksen olevan lain mukainen. Tämän jälkeen käytiin läpi esiin tulleet asiakirjat, kuten lopulliset tilusselitelmat, arviokirjat sekä jotkin pika-asutustiloja koskevat asiat. Kokouksessa käsiteltiin kahdeksan asuntotilaa (asuntotonttia) ja 17 viljelystilaa. Lautakunta hyväksyi yksimielisesti tontit, tilat, luonnokset ja muut näihin liittyvät asiakirjat, minkä jälkeen asiakirjat ohjattiin asukkaanoitolautakunnalle.⁴¹ Tällaiset arviointien käsittelyt ja hyväksynnät ja tietojen välitys asukkaita kuntiin ottaville asukkaanoitolautakunnille olivat nimenomaan maanhankintalain toteutuksen

aluslla yleisiä. Lunastustoiminnan loppupuolella 21.2.1951 järjestetyssä kokouksessa taas käsiteltiin yksi tapaus, jossa aviopuolisot olivat ostaneet noin hehtaarin suuruisen maatila-alueen Gunbystä Kemiössä 200 000 markalla, josta 180 000 markkaa oli rahoitettu maanostolainalla Kemiön Säästöpankista. Pariskunta oli toimittanut kokoukseen kauppakirjan ja tutkittuaan asiaa lautakunta päätti, että hakija oli maanhankintalain mukaisesti oikeutettu asuntoviljelystilaan, ja että ostetun alueen hinta maanhankintalain säännösten mukaan oli 100 000 markkaa.⁴² Lautakunta totesi myös, ettei aluetta voisi luovuttaa maanhankintalain mukaisesti asutustarkoituksiin ilman omistajien lupaa. Lainasta lautakunta totesi, että maanlunastuslautakunta puoltaa haetun lainamäärää myöntämistä katsoen, että kaupan myötä rakennuskysymys on ratkaistu halvimmalla mahdollisella tavalla, ja että muussa tapauksessa merkittävä rakennuslaina täytyisi myöntää hakijalle, jolla on harvinaisen suuri perhe.⁴³ Maanlunastustoiminnan loppuvaiheessa lautakunnat tutkivat yleensä kauppojen ja niiden hintojen pätevyyttä, myönnettyjen lainojen tarkoituksenmukaisuutta ja etenkin sitä, että toiminta oli mahdollisimman edullista kaikille osapuolille. Maa-alueiden ja kiinteistöjen tutkiminen maanlunastuslain näkökulmasta oli rutiinia. Maanluovuttajan oli saatava asianmukainen korvaus ja maansaajan ja rahoittajan tai lainoittajan oli saatava säännöstenmukainen ja mahdollisimman halpa hinta. Toisinaan tapaukset eivät olleet edellä kuvattujen tavoin suoraviivaisia, vaan osaa maanluovutusasioista puitiin useamman vuoden ajan.

Maanhankintalakiin kirjattu ”kielipykälä” eli 92. pykälä määräsi, etteivät kielisuhteet ruotsin- ja kaksikielisissä kunnissa saisi muuttua olennaisesti, mikä rajoitti kuntiin tulevien suomenkielisten määrää. Pykälä ei kuitenkaan vapauttanut ruotsinkielistä väestöä taloudellisesta rasituksesta ja nämä joutuivat suorittamaan niin sanottua vastikeraivausta säilyttääkseen maansa jakamattomana.⁴⁴ Käytännössä pykälä tarkoitti alkupe-

39. Helsingin Sanomat 19.6.1958.

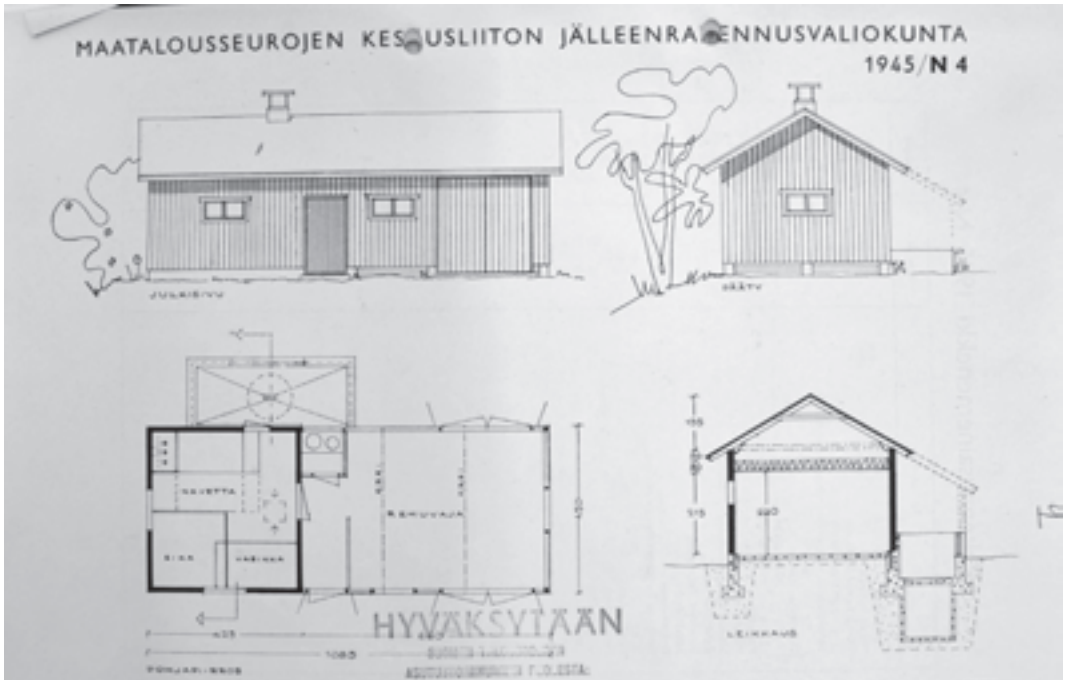
40. Seuraavat esimerkit on valittu pöytäkirjoista niiden tyypillisyyden ja käsittelyn lyhyiden perusteella.

41. TMA. 50. MLL. Ca:1. Löpande protokoll 1945–1951. 20.10.1945. §85–87.

42. Rahamuseon verkosta löytyvän rahanarvonlaskurin mukaan 200 000 markkaa on vuoden 2019 euroissa 6606 euroa, 180 000 mk on 5946 euroa ja 100 000 mk on 3303 euroa.

43. TMA. 50. MLL. Ca:1. Löpande protokoll 1945–1951. 21.2.1951. §659–660.

44. MHL 8. Luku, 92 Pykälä: ”Siirtoväen sijoittaminen on toimitettava siten, ettei ruotsinkielisten ja kaksikielisten kuntien luonnetta kielisessä suhteessa muuteta, kuitenkin niin, ettei maanluovutusvelvollisuuden aiheuttama taloudellinen

räisessä Valiokunnan esityksessä sitä, ettei täysin ruotsinkieliseen kuntaan saanut sijoittaa niin paljon suomalaisia, että kunta muuttuisi kaksikieliseksi suomen ollessa vähemmistökieli, eikä kaksikielisessä kunnassa suomen kielestä saanut tulla enemmistön kieltä. Kunta tulkittiin vuoden 1935 kielilain perusteella kaksikieliseksi, mikäli toisen kielen puhujien määrä nousi vähintään 10%.⁴⁵ Lopulta pääministeri Paasikiven eduskunnassa läpiajaman pykälän tulkinnan ja Asutusasiainosaston vuosina 1945–1946 käymien neuvottelujen myötä saivat kielisuhteet kuntaan muuttavan suomenkielisen siirtoväen vuoksi muuttua enintään kaksi prosenttiyksikköä.⁴⁶ Maatalousministeriön Asutusasiainosasto asetti kielipykälän perusteella ylärajan ruotsin- ja kaksikielisiin kuntiin tulevalle suomenkieliselle siirtoväelle ja laski näiden määrät, eivätkä paikalliset tahot voineet tähän vaikuttaa. Lisäksi on huomattava, että Varsinais-Suomessa täysin ruotsinkieliset kunnat (yli 90 % ruotsinkielisiä) kuten Hiittinen, Houts-

■ Maatalousseurojen keskusliiton jälleenrakennusvaliokunnan piirros Paraisten Muddaisiin suunnitellusta maatalousrakennuksesta. Kuva: Kansallisarkiston Hämeenlinnan toimipiste, Suomen talousseuran asutustoiminnan johtajan arkisto

kari, Iniö, Korppoo ja Västanfjärd olivat kooltaan ja asukasluvultaan kaikkein pienimpiä kuntia, joten niiden merkitys asutustoiminnassa ylipäättään oli hyvin vaatimaton. Eniten suomenkielistä siirtoväkeä tuli kuntiin, jotka olivat suurempia ja kaksikielisiä, kuten Kemiöön ja Paraisille.

ASO oli suunnitelmissaan ylhäältä määrännyt kuntiin tulevat, maanhankintalain nojalla tiloihin ja tontteihin oikeutetut: lautakunnan tehtävä oli lunastaa tälle määrälle ihmisiä maa-alueet. Lautakunta ei siis voinut vaikuttaa tulijoiden määrään. Kielipykälän vaikutus 50. maanlunastuslautakunnan alueella konkretisoitui parhaiten 21.2.1948 alussa ASO:lle lähetetyssä kirjeessä: ”Kielipykälän johdosta on kunnissamme yleensä

rasitus tule ruotsinkielisille maanomistajille lievemmäksi kuin muille”. ks. Vilho Heinämies (toim.) *Maanomistusolojemme uudistus. Maanhankintalaki ja siihen liittyvä lainsäädäntö*. Oy Suomen Kirja 1945, 35–36 ja 59.

45. Finlex.fi. Laki 1 päivänä kesäkuuta 1922 annetun kielilain muuttamisesta. 5.4.1935. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1935/19350141> (22.4.2019)

46. Paasikivi 1985, 354; Virolainen 1988, 309; Hietanen, Silvo. Voiton ja tappion saralla. Paasikivi ja maanhankintalaki. Teoksessa *Paasikiven hirmuiset vuodet. Suomi 1944–1948* (toim. Nevakivi, Jukka). Tammi 1986, 45–70. Käytännössä suomenkielinen väestö sai kasvaa suhteessa ruotsinkieliseen väestöön 2%, mutta poikkeuksia tehtiin suuntaan ja toiseen.

luovutusvelvollista maata yli asutustarpeen edellyttämän määrän”. Maanlunastuslautakunta tiedusteli myös, voisiko asukkaannottolautakunta siirtää omassa piirissään ei-siirtoväkeen kuuluvan tämän tahdosta tai sitä vastoin sijoitettavaksi kuntaansa. Asutusasianoston vastauksen mukaan ”Aol [asukkaannottolautakunta] siirtää omalla alueellaan, tark. tsto tark. piirissään ja ASO koko maassa”.⁴⁷ Käytännössä kielipykälä vaikutti 50. maanlunastuslautakunnan alueella enimmäkseen tutkittaessa vapaaehtoisia kaupunjoja, joiden hyväksi lukemista MHL:n mukaiseen sijoittumiseen puntaroitiin useaan otteeseen.⁴⁸ Kielipykälää kierrettiin toisinaan suomenkielisille edullisella tavalla siirtämällä joitakin lautakuntien rajoilla olevia alueita suomenkielisen lautakunnan alueeseen tai lunastettaessa metsää yhteismetsäkäyttöön kuntarajojen yli, minkä maanhankintalaki suoraan mahdollisti.⁴⁹

Maanlunastuslautakuntien asiakirjat ovat hyviä katsauksia maanomistussuhteisiin ja niiden arviointiin, mutta ne eivät kerro kaikkea toteutuneista maanluovutuksista. On muistettava, että 50. maanlunastuslautakunta pyrki saamaan maata siirtoväen lisäksi myös paikallisten asukkaiden tarpeisiin: lisämaata, laidunalueita tai metsää pienille tiloille. Niin siirtoväelle kuin paikallisille tehtyihin maanluovutuksiin tehtiin valituksia. Varsinais-Suomen maanluovutustapauksissa Turun tarkastusoikeus saattoi valitusten jälkeen tehdä muutoksia maanlunastuslautakunnan päätöksiin. Näin ollen maanlunastus- sekä asukkaannottolautakuntien asiakirjojen lisäksi tarkastusoikeuden pöytäkirjojen läpikäyminen on edellytyksenä sille, että yksittäistä maanluovutustapahtumaa pystyisi seuraamaan jotakuinkin luotettavasti. Tarkastusoikeuden lisäksi jotkut maanluovuttajat pyrkivät ottamaan yhteyttä

■ Maanlunastuslautakunnan ilmoitus perustamistoimituksista paraislaisilla tiloilla. *Paraisten Kuulutukset* 7.8.1946.

muihin viranomaisiin ja viranhaltijoihin, jolloin henkilökohtaiset kontaktit ovat saattaneet olla ratkaisevassa asemassa. Myös tasavallan presidentin ja pääministerin (C. G. E. Mannerheimin ja Juho Kusti Paasikiven) arkistoista voi löytyä tietoa yksittäisistä tapauksista: esimerkiksi marraskuussa vuonna 1945 muuan kemiöläinen maanluovuttaja vetosi suoraan kirjeitse tasavallan presidenttiin mainiten ”arkaluontoisia seikkoja”, joita 50. maanlunastuslautakunta ei lausunnossaan ja pöytäkirjassaan sen kummemmin eritellyt. Lautakunnan mukaan kyseinen henkilö oli selvästi rappiotilan viljelijä, koska satoa oli jäänyt korjaamatta eikä omistaja kyennyt edes välttävästi viljelemään maitaan. Lautakunnan tarkoitus oli pakkolunastaa maat ja jättää omistajalle alue vain asuntotilaa varten.⁵⁰

Maanlunastuslautakuntien hankalat päätökset

Maanlunastuslautakunnan vuoden 1946 alun kirjeenvaihdossa nousevat esiin, toiminnan varsinaisesti käynnistyessä, valtion maita koskevat kysymykset yritysten sekä niin sanottujen rappio- ja harrastelijaviljelijöiden ohella. Lautakunnat esittivät useassa kunnassa valtion omistamia sotilasvirkataloja käytettäväksi kokonaisuudessaan asutustoimintaan. Esimerkiksi Kemiön Kärkullan kylässä sijaitsevassa korpraalinvirkatalossa Mellangårdissa suoritettiin asutustoiminnan alkupuolella pika-asutustiloja täydentävä perustamistoimitus,⁵¹ kuten myös Germundsvedjassa sijaitsevassa metsähallituksen sotilasvirkatalossa.⁵²

47. TMA. 50 MLL. Da:4 Lähetetyt kirjeet 1948. 21.2.1948. Kirje 4056 Maatalousministeriön asutusasianostolle.

48. Vapaaehtoisista kaupoista tuli pitkään kestänyt kiistakapula, johon valtioneuvostokin joutui ottamaan kantaa. ks. Paasikivi 1985, 553; Helsingin Sanomat 14.2.1948; TMA. 50 MLL. HA:7 Pöytäkirjojen liitteet 1951. 12.2.1948. Maatalousministeriön Asutusasianoston kiertokirje n:o 36 maanlunastus- ja asukkaannottolautakunnille.; 11.11.1947. Maatalousministeriön Asutusasianoston kiertokirje n:o 151 maanlunastus- ja asukkaannottolautakunnille; TMA. 50 MLL. Da:3 Lähetetyt kirjeet 1947. 6.10.1947. Kirje 3203 Maatalousministeriön asutusasianostolle; Eduskunta.fi. Hallituksen kertomus 1947. II. Eräitä oikeuskanslerinvirastossa syntyneitä asiakirjoja. IV/V. Oikeuskansleri Toivo Tarjanteen kirje maatalousministeriölle tammikuun 9 päiväältä 1947, N:o 25. 23–24. <http://avoindata.eduskunta.fi/digitoidut> (käytetty 18.8.2019).

49. ks. esim. TMA. 50 MLL. Da:2 Lähetetyt kirjeet 1946. 23.10.1946. Kirje n:o 1872 Maatalousministeriön asutusasianostolle.

50. TMA. 50. MLL. Da:1 Lähetetyt kirjeet 1945. 17.11.1945. Kirje n:o 693 Maatalousministeriön asutusasianostolle; Ca:1. Löpande protokoll 1945–1951. 17.11.1945. §114–117.

51. TMA. 50 MLL. Da:4 Lähetetyt kirjeet 1946. 2.4.1946. Kirje n:o 1238 Maatalousministeriön asutusasianostolle.

52. TMA. 50 MLL. Da:4 Lähetetyt kirjeet 1946. 2.4.1946. Kirje n:o 1237 Maatalousministeriön asutusasianostolle.

Maanlunastuslautakunnat pyrkivät hoitamaan maanluovutuksen ensisijaisesti kannustamalla asukkaita myymään maata vapaaehtoisesti. 50. maanlunastuslautakunta pyysi 20.9.1947 Särkisalon asukkaanoittolautakunnan puheenjohtajalta, että luovuttajat pääsisivät tilaisuuteen ”MHL 74 §:n mukaisesti myymään vapaaehtoisesti suoraan saajalle ja täten voisi käyttää hyväkseen kaikki sanotun pykälän tarjoamat edut.”⁵³ Maanlunastuslautakunta korosti myös muissa yhteyksissä vapaaehtoisten kauppohenkilöiden merkitystä, ja niitä koskevia maanluovutustapauksia esiintyykin lautakunnan kirjeenvaihdossa tämän tästä. Esimerkiksi 50. maanlunastuslautakunnan työsuunnitelma 1.4.–30.6.1948 oli kokonaisuudessaan lyhyt ja ytimekäs: ”Katselmuksia, suunnitteluja ja tarpeellisia arviointeja, päähuomio kiinnitettynä maan hankkimiseen siirtoväelle. Luovutukset yritetään saada tapahtumaan vapaaehtoisesti saajille.”⁵⁴

Vapaaehtoiset kaupat olivat enemmistönä monilla paikkakunnilla. Pohjois-Karjalassa Kesälahden ja Kiteen asutustoimintaa tutkineen Kari Väkeväinen⁵⁵ mukaan vapaaehtoiset kaupat olivat yleisiä, sillä täällä kuntiin tuli väkeä lähinnä evakuoituista naapurikunnista tai samasta, rauhansopimuksen vuoksi jakautuneesta kunnasta. Evakuoidut tunsivat yleensä hyvin mahdolliset paikalliset maanmyyjät entuudestaan ja tiesivät hyvät ostokohteet. Monilla oli lisäksi sukulaisia näillä paikkakunnilla. Maanluovuttajien puolelta vapaaehtoinen myynti suoraan ostajalle oli helppoa, koska tällöin sai valita mieleisensä kaupakumppanin ja ostajaehdokkaista riitti. Kaikkiaan vapaaehtoisia kauppohenkilöitä tehtiin 60% näiden kuntien kaupoista. Loput 40% olivat maanhankintalain mukaisia kauppohenkilöitä.⁵⁶ Varsinais-Suomessa sukulaisuus tai alueiden aiempi tuntemus ei ollut vetävä tekijä siirtoväelle, pikemminkin sukulaiset muualla Suomessa vetivät väkeä pois ruotsin- ja kaksikielisiltä alueilta. Esimerkiksi talvisodan evakuointien perua olevat Muolaan

venäjänkieliset muuttivat monesti Hämeenlinnaan, vaikka osa oli ehtinyt saada maata. Paraissilla haastatellun, paikallisessa kunnallistoiminnassa pitkään mukana olleen koivistolaisen Pauli Heinin mukaan Paraisten Malmille perustetuista tonteista vain yhdelle jäi asumaan muolaalainen. Muut myivät maansa ja muuttivat muualle⁵⁷.

Hyviä esimerkkejä siitä, että jokaisen maanluovuttajan asia tutkittiin tarkkaan, löytää Varsinais-Suomen tarkastustoimiston 18.9.1945 järjestämille neuvottelupäiville lähetetyistä kysymyksistä. Olennaista oli tutkia, olivatko maanluovuttajat ensisijaisia vai toissijaisia luovuttajia. Esimerkiksi Garantiföreningen för X-lands Lantmannaskola r.f. -niminen kannatusyhdistys oli ostanut vuonna 1940 maatilan, johon oli tarkoitus perustaa maamies-maanviljelyskoulu. Yhdistys oli ”jotenkin hoitanut asiansa niin huonosti, ettei maatalousministeriössä eikä maataloushallituksessakaan ole asiasta mitään selvää paperia”. Keväällä vuonna 1941 pika-asutuksen yhteydessä yhdistyksen erivapautusanomus oli hylätty, mutta yhdistys ”väitti tehneensä kaiken voitavansa asian eteenpäin saamiseksi siinä kuitenkin ’sodan takia’ onnistumatta”. Yhdistyksen pöytäkirjoja tutkimalla todettiin, että yhdistys oli aidosti yrittänyt parantaa tilaansa, joten sen asema luovuttajana annettiin neuvottelupäivien ratkaistavaksi. Maanlunastuslautakunnan ehdottama ratkaisu oli jossakin ensisijaisen ja toissijaisen luovuttajan välimaastossa: ”Oma lausunto: Yhdistys on ensisijainen luovuttaja. Perustamistoimitukseen olisi kuitenkin ryhdyttävä vasta juuri ennen toissijaisiin luovuttajiin siirtymistä, jotta yhdistykselle jäisi aikaa asemansa parantamiseen.”⁵⁸ Ratkaisu muistutti maanhankintalain tulkintaa, jonka mukaan niin sanotun rappiotilan lunastamisessa oli huomioitava, oliko rappeutuminen sodasta johtuvaa.

Toisessa kysymyksessä pohdittiin pian tapausta, jossa eläköityvä pankinjohtaja omisti sukunsa hallussa 250 vuotta olleen maatilan,

53. TMA. 50 MLL. Da:3 Lähetetyt kirjeet 1947. 20.9.1947. Kirje 3137 Särkisalon asukkaanoittolautakunnan puheenjohtajalle.

54. TMA. 50 MLL. Da:4 Lähetetyt kirjeet 1948. 50. maanlunastuslautakunnan työsuunnitelma ajalle 1/4 - 30/6 1948.

55. Kari Väkeväinen, *Asutustoiminta Kesälahdella ja Kiteellä*. Mauno Jokipii (toim.). *Tutkielmia sodanjälkeisestä asutustoiminnasta Suomessa. Jyväskylän yliopistossa marraskuussa 1987 pidetyn tutkijaseminaarin esitelmät*. Jyväskylän yliopiston historian laitos, Suomen historian julkaisuja n:o 13 1988, 38–53.

56. Väkeväinen 1988, 38–39, 48.

57. Pauli Heino. Haastattelu Paraissilla 29.1.2019. Haastattelu tekijöiden hallussa.

58. TMA. 50. MLL. Da:1 Lähetetyt kirjeet 1945. 9.9.1945. Varsinais-Suomen tarkastustoimiston 18.9.1945 järjestämälle neuvottelukokoukselle esitettävät kysymykset.

johon hän oli kiintynyt ja jota pystyi apuvoimin viljelemään. Kysymyksessä todettiin, että säästöpankinjohtajan ”palkka on pieni ja eläke, jos sellainen hänelle myönnetään, jäänee vähänpätoiseksi”. Kysymystä mutkisti eläköityminen: ”Jos vanhuutensa takia eroaa pankinjohtajavirastaan ennen perustamistoimituksen alkukokousta, voidaanko lukea toissijaisiin luovuttajiin kuuluvaksi?” Toissijaisena luovuttajana, eli eläköityneenä ja tilallaan asuvana johtajalle olisi jäänyt viljelystila, kun taas ensisijaisena luovuttajana eli muuna kuin maanviljelystä pääelinkeinonaan harjoittavana hänelle olisi jäänyt vain asunto-tontti tai -tila. Maanlunastuslautakunnan oman lausunnon mukaan virassa jatkavana pankinjohtajana hän olisi ensisijainen luovuttaja, jolle jäisi rakennukset ja niin pieni asuntoviljelys- tai viljelystila kuin rakennuspääoma sallii, mutta 21 hehtaarin sukutilasta olisi jäänyt korkeintaan 15 hehtaaria peltoa. Mikäli pankinjohtaja eläköityisi, olisi hän ”pienellä eläkkeellä” toissijainen luovuttaja.⁵⁹

Toisinaan lautakunta kohtasi myös hyvin myötämielisiä maanluovuttajia ja huomioi näiden asenteen. Esimerkiksi Kemiön Engelsbyssä valtiolle laidunmaata myynyt pariskunta toivoi heikon taloudellisen asemansa vuoksi osaa maksusta pikaisesti voidakseen suorittaa kuun lopussa erääntyviä veroja. Maanlunastuslautakunta kirjelmöi asiasta ASO:n maksattamisjaostolle ja pyysi kiirehtimään maksua, koska ”luovuttajat [...] ovat erittäin myötämielisesti suhtautuneet mll:n asutustoimintaan.”⁶⁰ Samoin Särkisalossa toimiva Karl Forsström AB suhtautui hyvin myönteisesti maanluovuttamiseen, mutta toivoi, että sille tärkeät kalkkikivialueet ja erinomaisesti hoidetut metsäalueet säilytettäisiin yhtiöllä. Yhtiö tunnusti itse olevansa maanhankintalain mukaisesti maanluovutusvelvollinen, ja 50. maanlunastuslautakunta puolsi voimakkaasti yhtiön halukkuutta taloudellisesti arvokkaimpien

maiden säilyttämiseen. Vuoden 1946 katselmuksessa suunniteltiin lähinnä kalastustiloja siirtoväkeen kuuluville kalastajille kalkkikivijakson eteläpuolisille alueille.⁶¹

Ruotsin- ja kaksikielisille alueille tulevan siirtoväen tilat yritettiin sijoittaa toistensa läheisyyteen. Tällöin yksittäiset, syrjäiset tilat maanlunastuslautakunnan alueilla pyrittiin antamaan ruotsinkielisille rintamasotilaille. Esimerkiksi Dragsfjärdissä Söderlångvikin talouskeskuksesta kolmen kilometrin päässä oleva kalastustila annettiin paikan vuokraajalle, jonka vanhemmatkin olivat asuneet vuokraajina tilalla vuosikymmenien ajan.⁶²

Samanlaista keskittämistä näkee myös siinä, että kaksikielisissä kunnissa siirtoväkeä ohjattiin kuntien valmiiksi suomenkielisille alueille. Esimerkiksi Särkisalossa suomenkielisten ja ruotsinkielisten osien perustustoimitusten väli- ja loppukokoukset järjestettiin erikseen vuoden 1947 lopulla.⁶³ Lautakunta käsitteli 7.7.1946 neuvottelutilaisuudessa erittäin monimutkaista Finbyn ja Pensalan tilojen tilusvaihtoa Särkisalossa. Lautakunnan pöytäkirjassa mainitaan neuvottelutilaisuuteen liittyvässä kirjeenvaihdossa, ettei ollut tarkoituksenmukaista muodostaa suomenkieliselle kalastajasiirtoväelle kalastustiloja kunnan ruotsinkieliseen osaan saaristoa, ”johon he itsekään eivät halua siirtyä.”⁶⁴

Suurmaanomistajat pystyivät lieventämään maanluovutusta tietyillä alueilla antamalla maataan ensisijaisesti toisesta kunnasta. Kun 50. maanlunastuslautakunnan alueella todettiin olevan luovutusvelvollista maata yli maanhankintalain tarpeiden, suostuttiin vuonna 1947 erään Särkisalossa ja Sauvossa maata omistavan hakijan⁶⁵ toiveeseen käyttää ensisijaisesti luovutusvelvollisuuden täyttämiseen tämän Sauvossa olevia maita, ja vasta tämän jälkeen Särkisaloon kunnan maita. Hakija oli itse ollut yhteydessä maanlunastuslautakuntaan jo ennen kuin tämän maille oli

59. TMA. 50. MLL. Da:1 Lähetetyt kirjeet 1945. 9.9.1945. Varsinais-Suomen tarkastustoimiston 18.9.1945 järjestämälle neuvottelukokoukselle esitettävät kysymykset.

60. TMA. 50 MLL. Da:4 Lähetetyt kirjeet 1948. 13.8.1948. Kirje n:o 4667 Maat. mi. as. os. Maksattamisjaostolle.

61. TMA. 50 MLL. Da:4 Lähetetyt kirjeet 1946. 18.6.1946. Kirje no 1499 Maatalousministeriön asutusasiainosastolle Karl Forsström Osakeyhtiön luovutusvelvollisuudesta.

62. TMA. 50 MLL. Da:3 Lähetetyt kirjeet 1947. 14.1.1947. Kirje Turun Tarkastusoikeudelle.

63. TMA. 50 MLL. Da:3 Lähetetyt kirjeet 1947. 3.10.1947. Kirje n:o 3194 Varsinais-Suomen maanhankinnan tarkastustoimistolle.

64. TMA. 50 MLL. HA:3. Pöytäkirjojen liitteet 1947. Kirje n:o 2334 15.3.1947 Särkisaloon kirkkovaltuuston puheenjohtajalle.

65. Sukunimen perusteella luovuttaja oli suomenkielinen, joten kielikysymys tuskin vaikutti valintaan. Kirj. huom.

tehty asutussuunnitelmaa. Alustavasti lautakunta arvioi hakijan olevan toissijainen luovuttaja.⁶⁶

Uusien tilojen korvausraivaaminen esiintyy asiakirjoissa harvoin, mutta sangen hyvän kuvan saa 15.10.1948 Korkeimmalle oikeudelle lähetetystä kirjeestä. Asia koski Särkisalossa annettujen maanlunastuslautakunnan ja tarkastusoikeuden päätösten purkamista maanluovuttajan vaatimuksesta. Pitkässä kirjeessä mainitaan, että luovuttaja oli alueillaan tehdyn toimituksen aikana toivonut, että saisi täyttää osan luovutusvelvollisuudestaan 53§:n mukaisella raivauskustannusten suorittamisella. Kirjeen mukaan 50. maanlunastuslautakunnan alueella 92§:n mukainen ehto taloudellisesta rasituksesta täyttyi, mikäli paperitilat (suunnitellut) mitoitettiin reaalitilojen ja -alueiden veroisiksi. Tiedusteltuaan vielä asiasta ASO:n raivaustoimistosta lautakunnan puheenjohtaja arvioi, että 92 §:n ja 53 §:n mukaiset maanomistajat velvoitettaisiin raivaamaan tai maksamaan raivauskustannukset, jolloin rasitus näille ei olisi lievempi kuin muille.⁶⁷

Joillakin ruotsinkielisillä kunnilla oli suoranaisia vaikeuksia saada suomenkielistä siirtoväkeä, vaikka näille olisi ollut mahdollista tarjota maata ja/tai kalastustiloja, ja asukkaanottolautakunnat ja maanlunastuslautakunnat sanojensa mukaan ”ponnistelivat vakavasti” löytääkseen sijoitettavia. Maaliskuun 1947 lopulla Hiittisissä kävi seisakarilaisia tutustumassa viiden perheen puolesta muodostettaviin kalastustiloihin. Paikat olivat ilmeisesti selostuksen perusteella syrjäisillä saarilla, koska ne näytettiin vierailijoille karttojen ja piirrosten avulla vastarannan puolelta. 50. maanlunastuslautakunnan puheenjohtajan mukaan vaikutti siltä, etteivät seisakarilaiset haluaisi siirtyä Hiittisiin.⁶⁸ Maanhankinnan tarkastustoiminnalle lähetetyn kirjeen mukaan nämä pitivät kuntia liian syrjäisinä.⁶⁹ Kesäkuussa vuonna 1947 todettiin, ettei siirtoväki halua lähteä Hiittisiin tai Västanfjärdiin. ASO:n sijoitusjaoston kanssa tehtiin suullinen sopimus, ettei kuntiin toistaiseksi muodostettaisi siirtoväelle tiloja. Kemiössä,

Särkisalossa ja Dragsfjärdissä taas mahdollisesti tiloista luopuvien tilalle etsittiin aina uusi sijoitettava.⁷⁰

Aiheeseen palattiin seuraavan vuoden lopussa, kun 50. maanlunastuslautakunta kirjelmöi 25.10.1948 yhdessä asukkaanottolautakunnan kanssa ASO:lle Västanfjärdin kunnan sijoitussuunnitelmasta, jonka valtioneuvosto oli vahvistanut 30.8.1946 osana Turun saariston sijoitussuunnitelmaa. Tämän mukaan Västanfjärdiin tuli sijoittaa suomenkielistä siirtoväkeä kaksi kalastajaperhettä sekä kolme maanviljelijäperhettä. Maanlunastuslautakunta oli kuitenkin vastaanottanut vain kaksi maansaantihakemusta, yhden kalastajalta ja yhden siirtoväen rintamamieheltä, joista viimeinen oli isänsä kanssa ostanut yhden viljelysosan Kemiöstä. Västanfjärdiin oli jo asettunut kaksi siirtoväkiperhettä, kumpikin maanhankintalain mukaiselle viljelystilalle, joten kunnassa oli kahden siirtoväeltä tulleen maansaantihakemuksen vajuus. Saman suunnitelman mukaan Hiittisiin oli määrätty sijoitettavaksi kuusi siirtoväkiperhettä, mutta ainoatakaan hakemusta ei ollut toimitettu. Sijoitusjaoston päällikkö ilmoittikin ”jo suhteellisen aikaisessa toimintavaiheessa puhelimitse, että hänen käsityksensä mukaan ei olisi kohtuullista sijoittaa Hiittisten ja Västanfjärdin kuntiin suomenkieliseen siirtoväkeen kuuluvia vastoin näiden tahtoa.” Vaikeuksien vuoksi maanlunastuslautakunnan ja asukkaanottolautakunnan puheenjohtajat katsoivat että “[...] olisi asutuksen kannalta hyvin edullista, ellei tarvittaisi muodostaa kuntaa siirtoväkeä varten täyttää sijoitussuunnitelman mukaista määrää tiloja.”⁷¹

Sytä hakemusten vähäisyyteen lienee ollut saariston kuntien syrjäisyyden lisäksi muitakin. Kalastajat kieltäytyivät usein kalastuspaikoista tietyissä kunnissa, koska pyydyksille sopivia kalastusvesiä ei ollut tai ranta ja kalastusvedet olivat liian kaukana tilasta. Sama ilmiö on havaittavissa muuallakin. Viipurin edustalta lähtenyt rysäkalastaja Valter Louko tutustui talvisodan jälkeen hänelle Espoon Soukasta tarjottuun alueeseen

66. TMA. 50 MLL. Da:3 Lähetetyt kirjeet 1947. 22.5.1947. Kirje n:o 2591 Maatalousministeriön asutusasiainosastolle.

67. TMA. 50 MLL. Da:4 Lähetetyt kirjeet 1948. 15.10.1948. Kirje Korkeimmalle oikeudelle.

68. TMA. 50 MLL. Da:3 Lähetetyt kirjeet 1947. 28.3.1947. Kirje n:o 2357 maanviljelijä H. Inkselle

69. TMA. 50 MLL. Da:3 Lähetetyt kirjeet 1947. 28.3.1947. Kirje n:o 2363 Varsinais-Suomen maanhankinnan tarkastustoimistolle

70. TMA. 50 MLL. Da:3 Lähetetyt kirjeet 1947. 3.6.1947. Kirje 2609. Selvitys ensisijaisille maansaajille tarkoitettujen tilojen muodostamisvaiheesta 50. MLL:n alueella 1/6 1947.

71. TMA. 50 MLL. Da:4 Lähetetyt kirjeet 1948. 4883. 25.10.(194)8. Västanfjärdin kunnan sijoitussuunnitelma.

seen kouluatlaksen karttojen avulla ja totesi, ettei paikka sopisi kalastukseen. Hän hankki tilan ja kalastusvedet sotien päätyttyä muualta.⁷²

Koska saaristo sijoitusalueena korostui Karjalankannaksen kalastusväestöä sijoitettaessa, on mahdollista verrata niiden vaiheita toisiin evakkoon lähteneisiin kalastajaryhmiin, kuten Petsamon kalastajien vaiheisiin tai muihin kalastajia vastaanottaneisiin alueisiin. Kaikkiaan kalastustiloja perustettiin maahan vain 685 kappaletta, mikä on murto-osa kaikista maanhankintalain aikana perustetuista tiloista.⁷³ Määrä oli vähäinen, mutta kalastustiloille asetetut vaatimukset olivat korkeat. Eri asia oli, vastasivatko lunastetut ja ostetut alueet näitä vaatimuksia. Pyhtäällä kalastajien sijoittaminen kohtasi aiemmin mainittuja vaikeuksia maanlunastuslautakunnan laiminlyötyä tehtäviään.

■ Maatalousseurojen keskusliiton asutusvaliokunnan rakennuspiirustus Kemiön Gundbyhyhyn nousseesta asuinrakennuksesta. Kuva: Kansallisarkiston Hämeenlinnan toimipiste, Suomen talousseuran asutustoiminnan johtajan arkisto

Veikko Riihinen on tutkinut Petsamon kalastajia, ja vaikka tulokset ovat tiivistetyt, voidaan joitakin yhtäläisyyksiä havaita.⁷⁴ Petsamosta lähti evakkoon noin tuhat kalastuksesta elantonsa saanutta henkeä, jotka harjoittivat pääasiassa avomerikalastusta. Evakuoitaessa he menettivät kaiken kalastusvälineistönsä. Näiden lisäksi sijoitettavana oli Petsamon varsinaista maatalousväestöä sekä kolttasaamelaisia. Näistä kolmesta ryhmästä enemmistö oli maatalousväestöä. Petsamolaiset sijoitettiin pääasiassa Tervolan kuntaan Vare- ja Sivakkajokien varrelle ja Ylitornion kunnan alu-

72. Lena Selén, Lena & Berndt Gottberg, *Främlingar i eget land. Muukalaisina omassa maassaan. Strangers in their own country*. Porkkala Parentesen rf 2015, 96–99.

73. Markkola 2004, 58.

74. Veikko Riihinen, Havaintoja Petsamon siirtokalastajien sijoittumisesta. Teoksessa Mauno Jokipii (toim.) *Tutkielmia sodanjälkeisestä asutustoiminnasta Suomessa. Jyväskylän yliopistossa marraskuussa 1987 pidetyn tutkijaseminaarin esitelmät*. Jyväskylän yliopiston historian laitos, Suomen historian julkaisuja n:o 13 1988, 81–90.

eella olevalle Kuivasjoen Mellankosken ja Kapustavuoman alueelle. Alueet olivat erämaata, suota ja korpea. Maanlunastuslautakunnat perustivat tilat ja alueet, jotka 50. maanlunastuslautakunnan alaisten kuntien tapaan siirtyivät uusille asukkaille pääasiassa vapaaehtoisin kaupoin. Valtaosa petsamolaisista hankki vapaaehtoisella kaupalla viljelys- tai asuntotilan, asuntotontin tai kaupunkiasunnon. Kuten etelässä, myös pohjoisessa kalastusväestön sijoittaminen oli vaikeaa. Suunnitelmana oli sirotella Petsamon kalastajat pitkin Perämeren rannikkoa sekä Inariin ja Utsjoelle, mitä varten piti perustaa 80 kalastustilaa, joista 27 sijaitsi Inarissa. Kalastajien sijoittumisessa on paljon yhtäläisyyksiä. Ensinnäkin Pohjois-Suomessa kalastustilojen perustaminen eteni yhtä hitaasti kuin Etelä-Suomessa. Vuoden 1947 alkuun mennessä oli Oulun läänissä tehty hallintasopimus vain neljästä ja Peräpohjolassa kuudesta tilasta. Lapin läänissä ei ollut tehty ainuttakaan. Toiseksi monet kalastajista luopuivat kokonaan kalastustilojen hankkimisesta, koska niiden kalastusolot olivat heikot. Kolmanneksi samankaltaisuuksia löytyy myös siinä, että paikallisten kanssa tuli riitoja kalavesistä.⁷⁵

Samaan tapaan kuin Petsamosta, myös Koivistosta lähteneen maatalousväestön sijoittaminen oli suhteellisen helppoa verrattuna kalastajiin, joten heitä pystyttiin sijoittamaan Askolaan, Mäntsälään, Pornaisiin ja Kymiin. Vain Kymissä oli kapea kaistale merialuetta Suomenlahden rannalla. Kalastajia varten suunniteltiin 180 kalastustilan perustamista 12 eri rannikkokuntaan, joista 10 oli Varsinais-Suomessa ja Rymättylää lukuun ottamatta kaikki ruotsin- tai kaksikielisiä: Merikoivisto-hanketta ajettaessa tämä määrä katsottiin riittämättömäksi Koiviston ammattikalastajille. Neljäntenä yhtenäisenä piirteenä nimenomaan kalastusammatit hajottivat Petsamon ja Koiviston kuntien väestöä, joita ei ammattien vuoksi sijoitettu samoille alueille ja samoihin kuntiin.⁷⁶

Kuvaavaa toiminnan sujuvuudelle Varsinais-Suomessa lukuisista vaikeuksista huolimatta on

se, että suhteellisen harvasta maanlunastuksesta tehtiin valitus ja se vietiin Turkuun tarkastusoikeuden käsittelyyn. Tarkastusoikeudelle tuli Turun ja Porin läänistä yksinomaan Liedon kunnasta enemmän valituksia kuin kaikista 50. maanlunastuslautakunnan alaisista kunnista yhteensä.⁷⁷ Tämä kertoo toisaalta siitä, että monet maanlunastuslautakunnan alueella suostuivat vapaaehtoisin kauppoihin ja että maanlunastuspäätöksiin yleensä tyydyttiin myös maanluovuttajien puolella. 50. maanlunastuslautakunnan ratkaisut oli siis kaiken kaikkiaan toimivia ja pääasiassa maanluovuttajien hyväksymiä.

Oikeudenmukaista työtä vaikeissa oloissa

50. maanlunastuslautakunnan toiminta sille määrättyissä kunnissa oli jo lähtökohdiltaan vaikeaa. Pula-aika heijastui kaikkeen maanlunastuslautakunnan käytännön työhön, jota piti tehdä niin toimistossa, kokouksissa kuin kentällä. Pelkätään maanlunastusta edeltävät kenttätööt olivat fyysisesti rasittavia ja vastuualueen kasvattaminen keväällä 1947 yhdistämällä 49. ja 50. maanlunastuslautakunta vuosiksi 1947–1948, eli kaikkein kiihkeimmän asuttamistoiminnan ajaksi, lisäsi paineita entisestään. Yhdistäminen hidasti maanhankintalain toteutumista Varsinais-Suomen ruotsinkielisissä kunnissa merkittävästi. Kun valtaosassa maata siirtoväki oli saatu asutettua vuoteen 1948 mennessä, oli 50. maanlunastuslautakunnan toimialueella työ yhä kesken: monissa sen alaisissa kunnissa loppusijoittelu alkoi vasta loka-joulukuussa vuonna 1948 ja jatkui paikoin sen jälkeen 1950-luvun alkuun.⁷⁸

Arkistoaineiston valossa 50. maanlunastuslautakunnan toiminta ei muodostanut selkeää ja suoraviivaista kokonaisuutta, jossa luovutus päätöksiä olisi tehty kaavamaisesti, vaan jokainen maa-asia käsiteltiin erikseen. Toisinaan saapuneita asiakirjoja käsiteltiin kokouksessa pikaisesti ja niputettuna, mutta tällöin kyseessä olivat samalta alueelta tulleet asiakirjat. Asiakirja-aineistosta ei käy ilmi lautakunnan jäsenten henkilökohtaisesti kulussien takana käymät keskuste-

75. Riihinen 1988, 81–84.

76. eduskunta.fi Kunnallislainsäädäntöä, köyhäinhoitoa, Merikoiviston kunnan perustamista, metsästystä, rakennustoimintaa, maanjakoa ja -lunastusoikeutta, väestötilastoa, huvitilaisuuksia, ym. koskevia laki- ja toivomusaloitteita. Liite 1947. I/XII. Pusa y. m. Ehdotus laiksi Merikoiviston kunnan perustamisesta ja asuttamisesta. 282–283. <http://avoindata.eduskunta.fi/digitoidut> (käytetty 18.8.2019).

77. ks. TMA. Turun tarkastusoikeuden arkisto. CA:1–8. Kantapöytäkirjat 1945–1949.

78. Vuonna 1948 vain 4% siirtoväestä oli asuttamatta. ks. Hietanen 1983, 289.

lut, joissa todennäköisesti huomioitiin virallisesta dokumentoinnista pois jätetyt jännitteet ja paikalliset erikoisuudet. Joistakin asiakirjoista käy ilmi, että tiettyjen toimintatapojen ja ratkaisujen takana oli suullinen puhelimitse tehty sopimus ASO:n kanssa. Nämä yleiset päätelmät ovat yleistettävissä muihinkin maanlunastuslautakuntiin, ja 49. maanlunastuslautakunnan arkistot vuosilta 1945–1947 ja 1948–1951 antavat samansuuntaisia viitteitä.

Tässä artikkelissa käsitellyissä aineistoissa käy hyvin ilmi, ettei maanlunastustoiminta ja sen myötä asutustoiminta ollut yksinkertaisten ”kyllä tai ei -ratkaisujen” varassa. Lautakunnat keräsivät paljon olennaista tietoa, punnitsivat sitä ja pyysivät usein ennen päätöstään tarkennuksia maanhakijalta, maansaajalta ja myös ylemmiltä viranomaisilta kuten ASO:lta, että kaikkia tahoja enemmän tai vähemmän tyydyttävä, lainmukainen ratkaisu saataisiin aikaiseksi. Tätä pitkäjänteistä toimintaa ei ole aiemmin tutkimuksessa purettu. Tämä voi johtua siitä, että maanlunastustoimikunnan työ herätti yleensä laajempaa huomiota vain epäonnistuessaan, kuten Pyhtään siirtolaiskalastajien tapaus osoittaa.

Samoin vähälle huomiolle on jäänyt se, että 50. maanlunastuslautakunta pyysi muutoksia aikaisemmin maatalousministeriössä ja ASO:ssa tehtyihin päätöksiin ja suunnitelmiin maantarkastajien määristä ja maanhankinnan tavoista, usein maansaajille edullisella tavalla. Etenkin maanhankintalakiin liittyviä vapaaehtoisia kauppia ja niiden taustoja on tulevaisuudessa tutkimuksissa syytä tarkastella tarkemmin. Maanlunastuslautakunnan arkistojen läpikäyminen voi olla tarpeen, mikäli jollakin paikkakunnalla on käsitys lautakunnasta joko maansaajien tai -luovuttajien kannalta epärealistista toiminnasta. Tällaiset ristiriidat ja käsitykset niistä ovat yleisiä etenkin ruotsin- ja kaksikielisillä alueilla, mutta tutkimus voi osoittaa, että maanlunastusta tehtäessä valittiin aina-

kin kaikkien osapuolien kannalta vähiten huono vaihtoehto.

50. maanlunastuslautakunta toimi säädettyjen lakien ja asetusten puitteissa ja kaikkiaan asiakirjavaihdosta välittyy kuva ammattimaisesta ja tasapuolisesta toiminnasta. Kielipykälän vaikutus jäi varsinaisessa toiminnassa vähäiseksi, sillä se yksinkertaisesti asetti ylärajan kuntiin tulevan siirtoväen määrälle: maanlunastuslautakunnan tehtäväksi jäi hankkia tai välittää vapaaehtoisia kauppia tarjoamalla tai maata pakkolunastamalla tilat ja tontit sekä välittää tiedot niistä asukkaanoittolautakunnalle. 50. maanlunastuslautakunta huomioi myös maanluovuttajien aseman ja erityistoiveet.

Niin maanlunastuslautakuntien kuin asukkaanoittolautakuntien toiminnassa olisi aihetta lukuisiin lisätutkimuksiin. Kuten artikkelissa on useaan otteeseen nostettu esille, perustuu nykyinen tutkimus ja tieto evakkojen asutustoiminnasta pieniin mikrotutkimuksiin ja hyvin laajoihin makrotutkimuksiin: makrotutkimuksessa tarkastellaan koko Suomea tai yksittäistä läänää, kun taas mikrotutkimus perustuu muistitietoon ja yksittäisiin haastatteluihin. ”Välitason” tutkimus kunnista tai pitäjistä on yleensä sivuutettu liian vaikeana toteuttaa ja sen sijaan on esitetty yleensä maanhankintalain toteutumisen loppupuolelta ”valmis” tilasto. Tällöin tarkastellaan prosessin lopputulosta, ei itse prosessia.

Riku Kauhanen on filosofian maisteri, joka tekee väitöskirjaa Turun yliopiston arkeologian oppiaineeseen. **Sähköposti:** rrikukauhanen@gmail.com

Olli Kleemola on valtiotieteiden tohtori ja post doc -tutkija Turun yliopiston poliittisen historian oppiaineessa. **Sähköposti:** owklee@utu.fi